

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 6, Sayı: 1, 2022, ss. 148-158/ Volume: 6, Issue: 1, 2022, pp. 148-158

Journal homepage: <https://apjir.com/>

KİTAP TANITIMI/BOOK REVIEW

TEMSİLLER VAHDET-İ VÜCÛD VE SEMBOLİZM MUHYİDDİN-İ RÛMÎ'NİN DÖRT ESERİ TEMSİL-İ NOKTA, TEMSİL-İ KÂLİÇE, TEMSİL-İ ŞECER, TEMSİL-İ CİHÂNNÜMÂ

“Yücer, Hür Mahmut. *Temsiller Vahdet-i Vücûd ve Sembolizm Muhyiddîn-i Rûmî'nin Dört Eseri Temsîl-i Nokta, Temsîl-i Kâlîçe, Temsîl-i Şecer, Temsîl-i Cihânnümâ*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019, 479 s.”

Ömer DİLMEN

Dr. Öğretim Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur
Asst. Prof., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur/Turkey

omerdilmen@hotmail.com

orcid.org/0000-0001-7671-2571

Öz

Bu çalışmada Hür Mahmut Yücer'in Muhyiddîn-i Rûmî'nin dört risâlesinden hareketle hazırlanmış olduğu *Temsiller Vahdet-i Vücûd ve Sembolizm Muhyiddîn-i Rûmî'nin Dört Eseri Temsîl-i Nokta, Temsîl-i Kâlîçe, Temsîl-i Şecer, Dâire-i Cihânnümâ* adlı kitap değerlendirilecektir. İnsanlık tarihinin başlangıcından bugüne en çok fikir yürütülen konulardan biri; varlıkların kaynağı, nereden geldikleri, bir yerden gelmişlerse geldikleri yerle irtibatı ve sonlarının ne olacağı hususudur. Tasavvuf düşüncesinde İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ile birlikte sistemleştirilen vahdet-i vücûd düşüncesi, İslâm düşünce geleneğinde varlık anlayışını diğer İslâmî ilimlerden farklı bir noktaya taşımıştır. Vahdet-i vücûd düşüncesine göre varlık birdir, o da Hakk'ın varlığıdır. Diğer varlıklar Mutlak Varlık'ın taayyünü sonucu mertebe mertebe ortaya çıkarlar. Değerlendirmesi yapılan *Temsiller* adlı eserde de Muhyiddîn-i Rûmî'nin vahdet-i vücûd nazariyesini ele aldığı dört risâlesi yeni harflere çevrilmiş ve öncesinde vahdet-i vücûd düşüncesinin anlaşılmasında kullanılan on iki sembol bu risâlelerdeki fikirler ve tasavvuf literatüründe oluşan bilgilerden hareketle geniş bir perspektifle ele alınmıştır. *Temsiller* kitabı vahdet-i vücûd düşüncesinin anlatımında; halı sembolünün kullanıldığı ilk eser olması, dâire çizimleri ile varlık anlayışını ortaya koyması yönleri ile alana önemli katkı sağlayacak bir niteliğe sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Muhyiddîn-i Rûmî, Temsiller, Vahdet-i Vücûd, Nokta, Halı, Şecer, Dâire

REPRESENTATIVES: UNITY OF EXISTENCE AND SYMBOLISM AND FOUR WORKS OF MUHYİDDİN-İ RÛMÎ: DOT SMYBOLISM, CARPET SYMBOLISM, TREE SYMBOLISM AND CIRCLE SYMBOLISM

Abstract

The present study examines the book entitled “Temsiller Vahdet-i Vücûd ve Sembolizm” (Representatives: Unity of Existence and Smybolism) written by Hür Mahmut Yücer based on the four epistles of Muhyiddîn-i Rûmî, respectively Temsîl-i Nokta (Dot smybolism), Temsîl-i Kâlfîçe (Carpet smybolism), Temsîl-i Şecer (Tree smybolism) and Dâire-i Cihânnümâ (Circle smybolism). One of the most controversial issues since the beginning of humanity history is the source of beings, where they came from, if they came from somewhere, their connection with the place they came from and what their end will be. The idea of unity of existence, which was systematized with Ibn al-Arabi (d. 638/1240) in Sufism, carried the understanding of existence to a different point in the tradition of Islamic thought than other Islamic sciences. In the work titled "Temsiller", which was evaluated, four treatises of Muhyiddin-i Rûmî, in which he dealt with the theory of unity of existence, were translated into new letters and the twelve symbols used to understand the idea of unity of existence were discussed with a broad perspective, based on the ideas in these treatises and the information in the Sufi literature. The book of Temsiller (Representations) has a quality that will make a significant contribution to the field in terms of being the first work in which the carpet symbol is used in the expression of the idea of unity of existence, and revealing the understanding of existence with circle drawings.

Keywords: Muhyiddîn-i Rûmî, Representatives, Unity of existence, Dot, Carpet, Tree, Circle

İnsanoğlunun asırlardan beri üzerinde en fazla fikir yürüttüğü konulardan biri; varlıkların kaynağı, nereden geldikleri, eğer bir yerden gelmişlerse geldikleri yerle ilişkisi ve sonlarının ne olacağı hususudur. Burada temelde dikkat çekilen husus varlık sorunudur. “Varlıkların hakikati nedir?”, “Var kılan ile var olanlar arasında nasıl bir irtibat vardır?” gibi sorular çerçevesinde pek çok gelenek tarafından varlık problemine ilişkin cevaplar ortaya konmaya çalışılmıştır.¹ Tasavvuf düşüncesinde İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) atfedilen vahdet-i vücûd anlayışı, kendisinden önceki İslâm ilim geleneğinden farklı bir varlık anlayışı ile Allah-âlem-âdem arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Vahdet-i vücûd düşüncesine göre varlık, kendinden önceki felsefe ve kelam ilim geleneklerinden farklı olarak zorunlu ve mümkün diye bir ayrıma tabi tutulmaz. İbnü'l-Arabî'ye göre “Varlık birdir, o da Hakk'ın varlığıdır.” Bu cümle vahdet-i vücûdun en önemli dayanağını teşkil eder.² Diğer varlıklar “Mutlak Varlık”ın taayyünü sonucu ortaya çıkmıştır.

Vahdet-i vücûd anlayışına göre, Mutlak Varlık, “lâ taayyün” mertebesinde aşağıya doğru (yedili merâtib-i vücûd tasnifine göre; taayyün-i evvel, taayyün-i sâni, ruhlar âlemi, misal âlemi, şehâdet âlemi, insân-ı kâmil) taayyün eder, ortaya çıkar. Varlık bir olmakla birlikte Varlık'ın tezahürleri, görünüşleri, tecellileri pek çoktur. Mutlak Varlık'tan varlıkların tezâhürünü açıklamak, insan idrakine indirmek için çeşitli örneklere başvurulmuştur.³ Değerlendirmesini yaptığımız Hür Mahmut Yücer'in Muhyiddîn-i Rûmî'nin (ö.

¹ Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber İbn Arabî Düşüncesine Giriş* (İstanbul: Sufi Kitap, 2018), 17.

² Ekrem Demirli, "Vahdet-i Vücûd", TDV İslâm Ansiklopedisi (Erişim 27.01.2022); Ekrem Demirli, *İslâm Düşüncesi Üzerine Söyleşiler ve Konuşmalar "Filler ve Körler"* (İstanbul: Sufi Kitap, 2016), 123.

³ Kılıç, *Şeyh-i Ekber İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, 262-286; Ahmet Ögke, “Varlık Meselesi”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 472-479.

946/1539[?] risâlelerinden hareketle hazırlamış olduğu *Temsiller Vahdet-i Vücûd ve Sembolizm* adlı eser, vahdet-i vücûd düşüncesinin anlaşılmasında getirdiği yeni örneklerle alana ciddi katkı sağlayacak bir içeriğe sahiptir.

Muhyiddî-i Rûmî'nin *Temsil-i Şecer* adlı 52 varaklık eseri 2013 yılında Hür Mahmut Yücer'in Karabük'te eline geçmesiyle gündemine girmiş, Rûmî'nin başka eserlerini araştırmış, aynı içerikle *Temsil-i Nokta* ve bu eserin içinde *Temsil-i Kâlîçe*, *Devâirü'l-Maârif* ve *Cihânnümâ* adlı eserlere ulaşmıştır. Rûmî'nin bu eserlere "*Temsilât*" başlığını verdiğini düşünerek varlık konusunu ele alan dört risâlesinden hareketle bu çalışmayı yapmıştır.

Yücer, söz konusu yazma eserleri inceleyince ana temanın mutlak bilinmezlik (lâ-taayyün) mertebesinden Hakk'ın ilk tecellisini ortaya koymak olduğunu tespit etmiş ve müellifin manzum olarak kaleme aldığı bu eserlerin içerik olarak rastgele karalanmış şiirler olmadığı, bir varlık tasavvuru ve âlem anlayışı çerçevesinde yazıldığı kanaatine varmıştır.

Yücer'in hazırlamış olduğu eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde vahdet-i vücûd nazariyesini açıklamada kullanılan semboller, Muhyî Efendi'nin eserlerinde geçen bilgiler ve bu nazariyeyi anlatmak için oluşan literatür bulunmaktadır. Yazarın burada özellikle literatürde nadiren yer almakla birlikte Muhyî Efendi'nin risâlelerinde geniş yer tutan ağaç, nokta ve halı sembolleri üzerine yoğunlaştığı görülür. Eserin bu ilk bölümü vahdet-i vücûd sembolizmini açıklayan en kapsamlı içeriğe sahiptir. Eserin ikinci bölümünde ise Muhyî Efendi'nin dört risâlesi günümüz alfabesine aktarılmıştır.

Muhyî Efendi'nin yaşadığı Osmanlı Devleti zamanında ilim sahasında vahdet-i vücûd nazariyesi yaygın ve etkilidir. İlmî sahada nazım türü sıkça başvurulan bir yazı türüdür. Buna binâen Muhyî Efendi'nin manzum olarak yazdığı eserler, sıradan şiir olmanın ötesinde varlık anlayışını ve buna bağlı ilimler hiyerarşisini içinde barındırmaktadır.

Vahdet-i vücûd İslâm düşüncesinde en genel anlamıyla hakiki varlıktan mecâzîye geçişi ve bunun safhalarını anlatan düşüncenin adıdır. Varlığın birlikten çokluğa, latiften kesife, hakikatten mecâza geçişini açıklayabilmek için bu nazariye, başta İbnü'l-Arabî olmak üzere mutasavvıflar tarafından hakikat-gölge, çekirdek-ağaç, nokta-harf, buhar-buz, ayna-hayal (gölge), iplik-halı gibi benzetmelerle daha anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır. Bazı kitaplar (Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, İstanbul: Sufi Kitap, 2018; Tahir Uluç, *İbn Arabî'de Sembolizm*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), bazı makaleler (Osman Nuri Küçük, "İbnü'l-Arabî Düşüncesinde Varlığın Tasavvufî Yorumunun Sayı Metafiziğine Uzanan Yansımaları", *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırmalar Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2) Yıl: 10, sy: 23, s. 409; Ahmet Ögke, "İbnü'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem'inde Ayna Metaforu", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), Yıl: 10, s. 23, ss. 75-89; Mustafa Tahralı, "Fusûsu'l-Hikem'de Tezathlî İfadeler ve Vahdet-i Vücûd", *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi II*, İfav Yayınları, İstanbul 1997, ss. 9-36) ve bazı tezlerde (Necdet Yılmaz, *Abdüahad Nûrî-i Sivâsi ve*

Mirâtü'l-Vücûd ve Mirkâtü's-Şühûd, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993) vahdet-i vücûd sembolizmi yer almıştır. Yücer, değerlendirmesini yaptığımız eserinde yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz çalışmalarda yer alan vahdet-i vücûd sembolizmine dair örneklerle temas etmiş, bu örnekleri Muhyî Efendi'nin risâlelerinde yer alan bilgilerle desteklemiştir. Özellikle halı sembolizmi vahdet-i vücûd düşüncesinin anlatımında ilk defa bu eserle gün yüzüne çıkmıştır. Eserin diğer önemli bir yönü vahdet-i vücûd anlayışının daire çizimleri ile anlatılması ve "cihannümâ" denilen bu anlatım tarzının literatürü ile birlikte geniş bir şekilde ele alınmasıdır.

Yücer'in ilim dünyasına kazandırdığı bu risâlelerin ilkinde nokta metaforu yer almaktadır. "Nokta, harflerin; harf, heceler; hece isim ve kelimelerin başlangıcıdır. Bu haliyle nokta kelâmın başlangıcı ve özü, bilginin kaynağıdır. Diğer yandan nokta, kelâm ile eş zamanlı olarak varlığın başlangıcıdır. Evrenin ilk kaynağıdır."⁴ İşte bu nokta bilinirse varlığın bilgisi ve mahiyeti de bilinecektir.

Yücer'in ele aldığı ikinci risalede ağaç metaforu yer almaktadır. Ağaç ve çekirdek arasındaki irtibatla konu açıklanmıştır. Ağaç küçük bir tohumdan; gelişen, büyüyen, meyve veren bir hale dönüşür. Tohum, ağacın aslı olmakla ağacın aynıdır. Ancak ağaç; büyümesi, gelişmesi, meyve vermesi ile tohumdan başka bir şeydir. Tohum-ağaç metaforu varlığın nasıl vahdetten kesrete geçtiğini gösterir.

Yücer'in ele aldığı üçüncü risâlede halı metaforu yer almaktadır. Bu risâlede halı-yün irtibatı ekseninde vahdet-i vücûd düşüncesi açıklanmıştır. Halıda önce renkler, nakışlar, işlemler, sonra iplik dikkati çeker ama aslında dikkat edilmesi gereken ipliği oluşturan yündür. O olmasa halı olmaz. Halıdaki kesretin varlığı, yüne bağlıdır. Bu sembol görüntülerdeki çokluktan birlik/hakikata ulaşımın bir yolunu bize öğretir.

Yücer'in ele aldığı dördüncü risâle *Dâire-i Cihannümâ*'dır. Coğrafya, astronomi ve tarih alanlarında kullanılan bir terim olan cihannümâ, tasavvufta âlemi/varlığı gösteren bir anlama sahiptir. Bu yönü ile vahdet-i vücûdu anlatan ayna sembolizmi ile ilişkilendirilmiştir. Dış âlemi kendisine konu edinen coğrafya, astronomi, tarih gibi alanlarda konuları anlatmada nasıl dâireler kullanılmışsa; nefis, kalp, ruh, melek, arş, kürsi vb. içteki âlemdeki şeyleri anlatmak için de dâireler kullanılmıştır.

Muhyiddîn-i Rûmî'nin risâlelerinde konulara âyet ve/veya hadislerle giriş yapılmış, sonrasında konu manzum olarak ifade edilmiş, en sonunda da şema halinde ve iç içe geçmiş daireler şeklinde özetlenmiştir.

Yücer, sembollerin insanlık tarihindeki önemine temas etmiş, İslâm'ın aşkın ve içkin olan bir Tanrı'ya ibadet için soyut kavramları yeterli bulduğunu belirtmiştir. Mümkün

⁴ Hüner Mahmut Yücer, *Temsiller Vahdet-i Vücûd ve Sembolizm Muhyiddîn-i Rûmî'nin Dört Eseri Temsil-i Nokta, Temsil-i Kâlîçe, Temsil-i Şecer, Dâire-i Cihannümâ* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019), 9.

varlıkların Allah'ı tarif edemeyeceği hakikatini dile getiren yazar, böyle bir çabanın ancak körlerin filleri tarif etmesi gibi sadece bir yönünün ortaya konacağını ifade etmiştir.

Yazar, Zât mertebesi ile şehâdet âlemi arasındaki mertebelerin açıklanmasında buz-buhar, çekirdek-ağaç, ayna-hayal(gölge) gibi pek çok benzetmenin İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde ve bu eserlerden sonra yazılan eserlerde yapıldığını belirttikten sonra hakiki varlık ile mecâzî varlık arasındaki varlık mertebelerinin açıklanmasında sembollerin kullanılmasının konuyu anlamak için yeterli olamayacağını belirtmiştir. Yazar'a göre bir örnek konunun bir kısmının anlaşılmasını sağlayabileceği gibi bir başka örnek de başka bir kısmının anlaşılmasını sağlayabilir. Ama yine de O'nun hakkında çok az şey biliniyor olacaktır.

Yazar, tasavvuf ilminin diğer İslâmî ilimler içinde kendine yer bulma sürecinde sûflerin ulaştıkları hakikatleri ehil olmayanlardan sakınmalarının bir sonucu olarak sembolik dilin en çok tasavvuf ilminde kendine yer bulduğunu ifade etmiştir. Bunun neticesinde ilk olarak sûfînin bilinçsizlik ve kendinden geçme halinde söylediği ve yükümlülüğünden kurtulduğunu ifade eden şatah veya şathiyyat durumu ortaya çıkmıştır. İkinci olarak ise fıkıh ve kelâm ekseninde oluşan normatif dini geleneğin otoritelerine, doğrudan karşı çıkmaktan kaçınma tavrını ortaya koyan işâret veya remiz dili kullanılmaya başlanmıştır.

Yücer'in ele aldığı risâlelerin müellifi Şeyh Muhyiddîn-i Rûmî Edirne'de Halvetiyye'nin Cemâliyye kolu şeyhi Bâyezid-i Rûmî'nin (ö. 922/1516'dan sonra) halifesidir. Bugün İstip'de Meydin Baba türbesi olarak bilinen yerde yatmaktadır. Ne varki doğum ve vefat tarihi meçhuldür. Kâtip Çelebi'nin (ö. 1067/1657) *Keşfu'z-zünûn*'unda geçen bir bilgiye göre 16. yüzyılda yaşamıştır. Hüseyin Vassaf ise *Sefîne*'de Muhyî'nin vefat tarihini 946/1539 olarak belirtmiştir.

Yazar, Muhyî'nin eserlerinin içeriklerini ve nüsha bilgilerini ve hangi nüsha/nüşhaları bu eserinde kullandığını belirttikten sonra "İlk Tecelli Eden" başlığı altında ilk yaratılan olarak kabul edilen Rahmân'ın nefesi olan el-Kelime'nin "Kün emrinin" dışında ilk var olanın "kalem", "akl-ı evvel", Allah'ın isim ve sıfatlarının ilk zuhur mahalli olmakla güneş karşısındaki ay konumunda olan "hakikat-i Muhammediye" ve varlığın zahir ve bâtın yönü "ay-arş-kürsî", yine hakikat-i Muhammediye'yi açıklamak için "ebu'l-ervah-rûhu'l-ervâh-arşu'l-a'zam", hakikat-i Muhammediye'nin bütün varlığın aslı olduğu ve bütün mânevî makâm ve derecelerin aslının sevgi olması nedeniyle "muhabbet ve sevgi" konularına temas etmiş, Mutlak Varlık'tan zuhur eden ilk şeyle ilgili dinî kaynaklarda geçen bilgilerle açıklamış, Mutlak Varlık'tan zuhûr edenin ne olduğu ile ilgili cevapların ve isimlendirmelerin farklı olmasının sebebinin ise, hakikati bir olan şeyin sıfatlarının farklı olmasıyla açıklamıştır.

Yücer, İbnü'l-Arabî'nin fikirlerini ifade edebilmek için "ışık, harf ve ayna" sembollerine başvurduğunu, zamanla varlık mertebelerinin daha iyi anlaşılabilmesi için insanın yaşadığı şehâdet âleminde hareketle çeşitli sembollerin ortaya konduğunu belirtmiş,

“Vahdet-i Vücûd ve Sembolizm” başlığı altında tasavvuf literatüründe vahdet-i vücûd nazariyesini anlatan on iki sembolün açıklamasına yer vermiştir. Bu sembollerden üç tanesi yazarın üzerinde çalıştığı Muhyî Efendi’nin risâlelerinde geçen sembollerdir. Yazar, *Dâire-i Cihünnümâ* adlı risaledeki sembolleri ayna sembolizmi ile ilişkilendirerek ele almıştır.

Yücer’in vahdet-i vücûd sembolizmini anlatmak için başvurduğu semboller şunlardır:

Zâhir-Bâtın Sembolizmi: Allah Teâlâ’nın bâtın olması gayb âlemine, zâhir olması ise şehâdet âlemine işaret olarak değerlendirilmiştir.

Buhar-Buz Sembolizmi: Buharın farklı ortamlarda, farklı hallerde değişebilmesi; bulut, su ve buz olabilmesi latif ve tek olan hakiki varlığın kesifleştikçe keyfiyet ve kemiyet değiştirerek çokluk âleminde görünmesinin misali olarak değerlendirilmiştir.

Ayna Sembolizmi ve Cihannümâ: Ayna, Hakk olarak düşünüldüğünde aynadaki görüntüler Hakk’ın isim ve sıfatları olmaktadır.

“En mükemmel ayna Hakk’ın aynasıdır ki bütün âlem ondan yansır, ondan görünür... Rab ile kul, Hâlık ile mahlûk ve Hakk ile âlem arasındaki ayniyet ve gayriyet, bir şahıs ve aynalardaki görüntüleri arasındaki münasebet gibidir. Her bakımdan ve her yönden ne bir ayniyet ve ne de bir gayriyet vardır neticesi çıkarılmaktadır... Şahsın aynada görünmesi demek görünenin o şahıs olması, onun gayri bir kimse olmaması demektir... Şahıs ile görüntüler arasında bu bakımdan bir ayniyet vardır. Fakat şahıs bir, aynalardaki görüntüler çok olduğu için şahıs ve görüntüler arasında gayriyet vardır. Bu görüntülerin azalması veya çoğalması şahsın birliğinde bir değişiklik meydana getirmez. Çünkü şahıs ile görüntüler arasında gayriyet vardır.”⁵

Hakk’ın kendindeki âlemi bilmesi ve onu yaratması sonucunda hakikat-i Muhammediye Hakk için ayna olmuştur. “Hz. Peygamber’in Hakk’ın aynası oluşu gerçeği edebiyatımızı da etkilemiş ve bütün hakikatların kendisinden görüldüğü Câm-ı Cihannümâ literatürünü oluşturmuştur.”⁶

Ayna aynı zamanda Allah’ın zât, sıfat, isim ve fiillerinin tezâhür ettiği varlık olması nedeni ile insân-ı kâmil olarak da nitelendirilmiştir. Şehâdet âlemine inen insanın ruhu dünya ve madde kırıyla pislenmiş, Hakk ile arasına perdeler girmiştir. İnsan bir arınma ameliyesini gerçekleştirir ve melekût âlemindeki gibi bir sâfiyete ulaşırsa Hakk’ın cemâlinin parıldadığı nuru yansıtan bir ayna olur.

Yazarın ele aldığı risâlelerden biri *Dâire-i Cihannümâ*’dır. Müstakil olarak coğrafya, astronomi ve tarih alanlarında daire şekilleri ile konunun anlaşılması anlamında bir içeriğe sahip olan cihannümâ kelimesi, tasavvufta âlemi/varlığı gösteren bir anlama

⁵ Yücer, *Temsiller*, 45.

⁶ Yücer, *Temsiller*, 48.

sahiptir. Bu yönü ile vahdet-i vücudu anlatan ayna sembolizmi ile ilişkilendirilmiştir. Nasıl coğrafya, astronomi, tarih gibi alanlarda dıştaki âlemi anlatmada daireler kullanılmışsa, nefis, kalp, ruh, melek, arş, kürsi vb. içteki âlemdeki şeyleri anlatmak için de daireler kullanılmıştır.

Yazarın ele aldığı *Dâire-i Cihannümâ* adlı eserde vahdet-i vücûd konusu, yarım dâireler, yaylar, düz çizgiler gibi geometrik şekiller ve noktalar kullanılarak iç içe geçmiş âlem tasavvuruna uygun olarak ortaya konmuştur. Müstakil olarak çizilen vücûd, kalp, ruh, nefis, zikir daireleri bütün cüz'î unsurları tamamlayıcı ve bütün daireleri içinde toplayıcı olarak çizilen vücudi (varlık) şekle cihannümâ denmiştir. “Çalışmaya konu olan Muhyî'nin *Dâire-i Cihannümâ* isimli eserinde de dâirelerin ilki olarak ele alınan ve hazerât-ı hams, taayyünler gibi konuları ifade etmek için çizilen ilk büyük dâireye “dâire-i cihannümâ”⁷ adı verilmiştir. Cihannümâ türü eserlerin ilki İbnü'l-Arabî ile ortaya çıkmakla birlikte Muhyî'nin kendi şeyhi olan Bâyezid-i Rûmî'nin de cihannüması bulunmaktadır. Esasında kendisi de şeyhinin cihannümasını şerh etmiştir.

Gölge Sembolizmi: Şahıs ile gölgesi arasında bir münasebet olduğu gibi, Hakk ile yarattığı âlem arasında da buna benzer bir münasebet vardır. Bir şahsın gölgesinin ona ait olması gölge ile şahıs arasında bir ayniyet ilişkisini ortaya koyar. Şahsa bir müdahale olduğunda, mesela ıslatıldığında gölge bundan etkilenmez. Bu da arada bir gayriyet olduğunu gösterir. Gölge sembolizmi ile Hakk'ın gölgesinin bir mertebeden, sonraki mertebeye intikal ettiği açıklanarak vahdet-i vücûd düşüncesi izah edilmiştir.

Işık-Nûr Sembolizmi: Nûr kavramı; Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın yerlerin ve göklerin nûru şeklinde nitelenmesi (Nûr, 24/35) ve İbnü'l-Arabî'nin bu âyet ve konu ile ilişkilendirdiği başka âyetler sebebiyle (Nûr, 24/40, En'âm, 6/54, Rûm, 30/47) hakiki vücûd; şehâdet âlemindeki varlıkların müstakil bir vücûda sahip olmamaları sebebiyle de şehâdet âlemi, zulmet/gölge olarak yorumlanmıştır.

“İbnü'l-Arabî ışığın kendisinin zâhir olması ve başkalarını zâhir kılması özelliğinden hareketle ışık olarak kabul edilen varlıkların hem kendilerini gösterdikleri hem de onları varlığa getiren Hakk'ı gösterdikleri sonucuna varır. Böylece varlıklar Yaraticılarını yine kendilerinden hareketle bilmiş olurlar. Ancak İbnü'l-Arabî bu bilme sürecinden hareketle bu kez Tanrı-âlem arasında tek yönlü bir ihtiyaç modeli önermektedir. Bu modele göre varlıkların var olmak için Tanrı'ya ihtiyaçları vardır. Fakat Tanrı ışıkları olan varlıklara bu bakış açısından hareketle muhtaç değildir.”⁸

Renk Sembolizmi: Güneş ışığının atmosfere girince farklı renklerde gözükmesi ve ışığın tek renk iken atmosferde farklı renklere bürünmesinden hareketle vahdet-i vücûd anlayışı renk sembolizmi ile açıklanmıştır.

⁷ Yücer, *Temsiller*, 50.

⁸ Yücer, *Temsiller*, 55.

Şecer/Ağaç Sembolizmi: Ağaç motifi pek çok kültürde olumlu veya olumsuz sembolik anlamlarda kullanılmıştır. Ağaç, Kur'ân-ı Kerim'de olumlu veya olumsuz sembolik içeriklerle çeşitli âyetlerde konu edinilmiştir. Şeceretü'l-kevn/varlık ağacı bütün varlığın ağaç sembolü üzerinden anlatılmasını ifade eder. Bir çekirdek, içinde kuvve olarak ağacın dallarını, yapraklarını, çiçeklerini, meyvelerini barındırır. Ayrıca "ağaçlar iklimlere göre farklı türlerde, farklı cinslerde yetişmekte, her mevsim görünüşleri değişmekte, kışın yapraklarını döküp baharda tekrar canlanmakta, bu ise ölümden sonra dirilişi, varlıktaki evrendeki tahavvül ve değişimi sembolize etmektedir."⁹

Yazar, şecer sembolizmi ile ilgili literatürde yer alan eserlerin bir listesini de kütüphane kayıtlarından derleyerek listelemiştir ki bu konu müstakil bir doktora tezi oluşturacak derecede geniş ve şümullüdür.

Harf Sembolizmi: Harfler, dilin yapı taşları olmasının yanı sıra metafizik gerçekliklere işaret eden bir sembolik anlatıya da konu olmuşlardır. Hakîm Tirmizî (ö. 859/932) harfler ilmini, "ilmü'l-evliyâ" olarak nitelemiştir. İbnü'l-Arabî de harfler ilmiyle ilgili müstakil eser yazmış, *Fütûhât*'ta¹⁰ bu konuya iki bâb ayırmıştır. İbnü'l-Arabî "Harfler bizim gibi bir toplumdur, onlar da sorumlu ve muhataptır, içlerinden peygamberleri ve kendilerine göre isimleri vardır"¹¹ diyerek harfler ile insan veya daha genel anlamda bütün varlıklar arasında bir benzerlik ilişkisi kurarak varlık mertebelerini açıklamıştır. Noktanın ilk varlık olarak kabul edilmesi, noktadan sonra çizgi, çizgiden sonra düzlem, düzlemde sonra cismin meydana gelmesi şeklinde bir anlayışı ortaya çıkarmış, böylece nokta, bütün şekillerin başlangıç noktası ve ilk varlık olarak değerlendirilerek varlık hiyerarşisi açıklanmıştır.

Yazarın ele aldığı risâlelerden biri olan *Temsîl-i Nokta*'da Muhyî Efendi'nin konuya yaklaşımı değerlendirilmiştir. Nokta sembolizminin Hurûfîlik'te de var olması, sûfilere bu anlayıştan ne kadar etkilenmiş olabilecekleri sorusunu gündeme getirmiştir. Yazar, Muhyî Efendi'nin risâlesinden hareketle sûfilere Hurûfîler arasındaki en büyük ayrımın ayniyet-gayriyet problemi olduğunu belirtmiştir. Yani sûfilere göre zât sıfatın hem aynı, hem gayridir. Başka bir deyişle ne aynıdır, ne de gayridir. Hurûfîlere göre ise zât; isim ve sıfatların aynıdır, gayri olamaz. Hurûfîlerin yaklaşımı, mevcûd olan her şeyin zâtın aynı olması sonucunu gerektirdiği için şerîatin iptaline sebep olmaktadır.

Yücer, Muhyî'nin, noktanın sırrını Ahmed, onun sırrının da insan olduğuna dair yaklaşımını şöyle açıklamıştır: "Burada nokta ilk yaratılan nurdur, ruhların babasıdır...Bu nokta ol emrinin zuhura gelmesine kaynaklık etmiştir. Yazarımız burada noktayı anlatırken biri varlığa dair yaratılışın (ontolojik) başlangıcı, diğeri harfe, kelimeye ve

⁹ Yücer, *Temsiller*, 58.

¹⁰ Muhyiddîn İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), c. 1/137-227.

¹¹ Yücer, *Temsiller*, 73.

bilgiye dair (epistemolojik) başlangıcın menşei olarak ikili bir anlatım üslûbu tuttuğu görülür. Nitekim aynı nokta bilginin başlangıcı olan bâ harfinin altındaki noktadır.”¹²

Muhyî Efendi'ye göre harflerin aslı “elif”tir ve zâta işâret eder, sonuncusu ise “yâ”dır. Yâ'nın altındaki iki noktanın biri hakikat kaynağı, bidâyet noktasıdır. Buna sırr-ı Muhammedî, akl-ı küll, nokta-i küll denir. İkinci nokta ise âlemin nihâyeti olan hakikat-i Muhammediye'dir. Bu izahlardan noktanın genişleyip kelime ve cümleye, oradan bilginin artmasına vesile olması, bilgi felsefesi açısından daha da kapsamlı bir tarzda incelenmeye müsait olduğunu göstermektedir.

Semâvî Nikâh Sembolizmi: Her bir mertebenin diğer bir mertebenin etkisi ile doğması metafizik nikâh sembolizmi ile anlatılır. Bu nikâhta iki unsuru birleştiren en önemli unsur aşktır. Nikâh çokluk olmanın başlangıcını ifade eder. Bir olanın çokluk olması iki ayrı varlığın birleşmesi değil, iki ayrı tecellinin tevhid olması ve bunun neticesinde yeni bir varlığın vücûda gelmesidir.

Âdem-Havva Sembolizmi: Muhammedî rûh bütün ruhların babasıdır. Hakikat-i Muhammediye'nin yani Âdemî hakikat olan akl-ı küll ile o hakikatten yaratılan ve nefsi-i küll olan Havva'nın suretinin izdivacı ile çeşitli taayyünler ve suretler yaratılmıştır. Ahadiyyet mertebesinde hakikatler tohumu bi'l-kuvve mevcûd iken taayyün sürecinde aşağıya doğru tenezzül eden bir ağaç gibi gelişmiştir. Şecere-i melûne denilen bu ağaca, akl-ı küll ve nefsi-i küll olan Âdem ile Havva yaklaşınca “İnin oradan” (Bakara, 2/136) hitâbıyla cennetten şehâdet âlemine düşmüşlerdir.

Kuş Sembolizmi: İbnü'l-Arabî'nin *İttihâdü'l-Kevnî* adlı eserine göre varlık mertebeleri ilk akli sembolize eden kartal, kartaldan doğan, kesretin oluşmasına sebep olan ve ilk maddeyi temsil eden güvercin, kartal ile güvercinin bir başka deyişle aklın ve nefsin birleşmesi sonucu güvercinin aldığı derin nefesten, nefes-i rahmânîden doğan ve ilk nefsi sembolize eden anka kuşu, anka kuşunun oğlu olan ve küllî cismi sembolize eden karga kuşları ile sembolik olarak açıklanmıştır.

Halı Sembolizmi: Allah-âlem münasebetini açıklamada çok elverişli bir örnek olan halı sembolizmi mutasavvıfların çeşitli mısralarında konu edilmiş olsa da müstakil bir risâle olarak ilk defa Muhyî Efendi'nin *Temsil-i Kâlîçe*'sinde ele alınmıştır.

Muhyî “Vahdetten kesrete doğru halının; bütün renkleri, işlenilen nakışları, kullanılan ip ve ipekleriyle dünyaya benzediğini, doğal olarak insanların sadece işlevsel olan halıyla ilgilendiğini, gerçekte ise halının aslının ip, ipin aslının yün olduğunu bildiğini ifade eder. Öyleyse sadece halıya, nakışlarına ya da renklerine aldanmak ve aslı olan yünü unutmak nedendir?”¹³ diyerek halının ana maddesinin yün olduğuna dikkatimizi çekerek varlığın

¹² Yücer, *Temsiller*, 84.

¹³ Yücer, *Temsiller*, 90-91.

çokluk tarafına değil birlik tarafına (tevhide odaklanmak gerektiğine dikkatleri çekmiştir.

Muhyî'ye göre yün zât (lâ taayyün) mertebesini, yünden yapılan iplik birinci taayyünü (hakikat-i Muhammediye), ipliğin dokunması ve işlenmesiyle oluşan nakışlar, şekiller ve renkler diğer mertebeleri temsil etmektedir. “Aslında Hakk'ın bu âlemde taayyünâtı yünün farklı eşyâ şeklinde görülmesinden ibarettir. Nasıl yüne yeşil, yeşile de yün diyemeyiz, eşyâya da Hakk, Hakk'a da eşyâ diyemeyiz.”¹⁴

“Asıl maksat nakş değil, nakkâş, eser değil sahibi olmalıdır. Öyleyse öncelikle nefsin perdelerini kaldırmak gerekir. Sonra seyr u sülûk ile diğer perdeler kaldırılmalı; fiil, sıfat ve isim tecellileri öğrenilmelidir.”¹⁵

Hür Mahmut Yücer'in Muhyî Efendi'nin risâlelerinden hareketle hazırlamış olduğu eser ve eserin ilk bölümünde vahdet-i vücûd sembolizmi çerçevesinde ele aldığı konular, alana ilgi duyanlar ve özellikle tasavvuf sahasında lisansüstü çalışma yapacaklar için önemli bir başvuru kaynağı hüviyetindedir. Eser tasavvuf düşüncesinin anlaşılması veya tasavvuf düşüncesi kitabı olarak okunması için oldukça elverişlidir.

¹⁴ Yücer, *Temsiller*, 91.

¹⁵ Yücer, *Temsiller*, 92.

**TEMSİLLER VAHDET-İ VÜCÛD VE SEMBOLİZM MUHYİDDİN-İ RÛMÎ'NİN DÖRT ESERİ TEMSİL-İ
NOKTA, TEMSİL-İ KÂLİÇE, TEMSİL-İ ŞECER, TEMSİL-İ CİHÂNNÜMÂ**

Kaynakça

- Demirli, Ekrem. "Vahdet-i Vücûd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 27.01.2022.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/vahdet-i-vucud>
-*İslâm Düşüncesi Üzerine Söyleşiler ve Konuşmalar "Filler ve Körler"*. İstanbul: Sufi Kitap, 2016.
- Kılıç, Mahmut Erol. *Şeyh-i Ekber İbn Arabî Düşüncesine Giriş*. İstanbul: Sufi Kitap, 2018.
- Muhyiddîn İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye* çev. Ekrem Demirli. 1. Cilt. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007.
- Ögke, Ahmet. "Varlık Meselesi", *Tasavvuf El Kitabı*. ed. Kadir Özköse. 472-479. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Yücer, Hür Mahmut. *Temsiller Vahdet-i Vücûd ve Sembolizm Muhyiddîn-i Rûmî'nin Dört Eseri-Temsil-i Nokta, Temsil-i Kâlîçe, Temsil-i Şecer, Dâire-i Cihânnümâ*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019.